

SİYASİ AKIMLAR İÇİNDE DOĞU

Prof.Dr.Erol ORAL(X)

Müttefik Devletler "Ermeni hakları"ndan ve bir Ermeni Devleti kurulması gereğinden ilk kez 1917 Rus İhtilâlinde sonra söz etmeye başlamışlardır. Bu konuda Wilson, Lloyd George ve Clemenceau'nun bazı demeç ve vaadleri samimilikten yoksun olduğu açıktır. Zira daha 1916'da İngiltere, Fransa ve Rusya gizli antlaşmalarla Türkiye'yi "Ermeni hakları" gibi bir kavramı akıllarının ucuna getirmeden aralarında paylaşmışlar ve Doğu Anadolu'yu Rusyaya bağışlamışlardı. Meseleyi yönlendirenler zaman zaman ayrı ayrı veya müştereken hareket etmişlerse de amaç hep Türkiye'ye karşı olmuştur. Böylece bazen Hindistan'a giden yolların emniyet altına alınması ve Akdeniz üstünlüğü bazen de İstanbul ve boğazlar rekabeti, Doğu Anadolu ve Trans-Kafkasya'daki çekişmeler, ticari ayrıcalıklar, kültürel ve dini imtiyazlar gündeme getirilmiştir.

1917'de Rusyada beliren Bolşevik ihtilali üzerine Rus Kafkas ordusu, Doğu illerimizi boşaltırken (3- Mart 1918 Brest Litovsk antlaşmasıyla) ve daha sonra Türk ordusunun buralara girinceye kadar (1918 Şubat ve Mart ayları) Ermenilerin Doğu'daki yaptıkları Jenosit ve katliamlar o kadar geniş ölçüde ve zalimce olmuştur ki, istilaya uğramış olan bu illerimizde zarar görmeyen hiçbir kasaba ve köy kalmamıştır.

Ermeniler bu bölgeyi, büyük Ermenistan yapabilmek için Türk ve İslam nüfusundan tamamen kurtarmak maksadını gütmüşlerdir. Bu bölgede Ermeniler tarafından öldürülen müslüman sayısının bir milyon kadar olduğunu, Osmanlı hükümeti Paris Barış Konferansına vermiş olduğu muhtıradan resmen bildirilmiştir.

Bilindiği gibi I.Dünya Savaşını müttefiklerin lehine sona ermesi ile Türk tarihinde "Teslim oluş, esaret, yokoluş" belgesi sayılan mondros mütarekesi (30 Ekim 1918) ile Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devletinin mütareke imzalaması ile de Ermeniler kendilerine bir fırsat doğduğunu

---

(X) *Atatürk Üniversitesi Rektörü*

hissederek yeni saldırgan politikalarına geri dönmüşlerdir. Türk askeri kuvvetlerinin Kafkasyadan (Madde XI) çekilmesi, bununla beraber Ermenilerin göz diktiği altı vilayette herhangi bir karışıklık çıktığı zaman, müttefiklerin bu yöreyi işgal etme hakkına sahip olduklarını (Madde XXIV) mütareke hükümlerine geçiren itilaf devletleri, Ermenilere Doğu Anadolu'yu işgal etmeleri ve orada katliam yapmaları için gerekli teminatı vermiş oluyorlardı. Mondrosla imzalanan ölüm fermanına, bölge üzerinde oynanmak istenen siyasi oyunlara Erzurum'lular ne gibi tepki göstermiştir? Erzurum'daki ordunun ve sınır bekçiliği terbiyesinin verdiği siyasi olgunluğa erişmiş vatansever Erzurum halkının ne düşündüğü sorusunun cevabını da 10 Mart 1919'da Vilayet-i Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyetinin bir şubesini de Erzurum'da açarak vermiştir.

İtilâf Devletleri denemeye Büyük güçler, Türkiye'nin geleceği üzerinde tartışa dursunlar, Türk Milleti kendi kaderini eline almış ve Anadolu'da Milli Mücadele öncesinin "Müdafaa-ı Hukuk" dönemi başlamıştır.

"Muhacirliğin elemeni, istilânın sıkıntılarını tatmış ve Ermeni zulmünün ağırlığını yaşamış olan bu eski ve şanlı kalenin evladları Vilayet-i Şarkiyeye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyetinin bir şubesini Erzurum'da açmalarının sebebi Paris'deki dörtler konferansının bu bölgeleri Ermenistan'a verme kararı ve İstanbul Ermeni Patriği Zaven'in "Yakında Birleşik Ermenistan Devleti kurulacaktır ve Başkenti'de *Garin* yani Erzurum olacaktır" şeklindeki beyanatı olmuştur. bu cemiyetin İstanbul'da çıkardığı Fransızca Le Pays (Lö-pecy/Vatan) ve Türkçe Hâdisât gazeteleri ile: Doğu illerimizin Türklüğünü ve İslamlığını müdafaa ediyor, Ermenilerin buralarda hiçbir zaman çokluk teşkil etmediklerini, Türkün sayesinde zengin ve refah içerisinde bir azınlık olarak yaşadıklarını ifade etmektedirler. Erzurum'da Süleyman Necati tarafından neşredilmekte olan Albayrak Gazetesinden "Vilâyet-i Şarkiyeye Ermenistan olamaz" baş makalesi ve sonraki nüshalarda manşet olarak verilen ifadelerle büyük güçlere ve Ermenilere karşı bölgenin Türklüğünü savunmaktadır. Süleyman Necati İtilâf Devletlerinin sunduğu tarzda Ermeni meselesi, bir hürriyet vaadi değilse, Galip Devletlerin Osmanlı Türkiyesindeki bazı toprakları ilhak etme emellerine dayanmaktadır şeklinde yorum getirmektedir.

17 Haziran 1919'da Erzurum'lu aydınların gayretleri ile toplanan vilayet kongresi: "Osmanlı Camiasından ayrılmamak, Ermeni tahakkümünü şiddetle karşılamak ve bu sebeple de bekçi teşkilatı adı altında halkı silahlandırmak ve müslümanların buldukları topraklardan göç etmelerini önlemek" gibi önemli karar alınmıştır.

23 Temmuz 1919'da Erzurum Kongresi toplanmıştır. Bütün Yurt saında yayılan milli duyguların, nihai kurtuluşu vaad ettiğini vurgulayan Mustafa Kemal'in başkanlığındaki Kongre çalışmaları sonunda 7 Ağustos'da bir beyanname yayınlanması kararı alınmıştır. Bu beyanname "Ermenilerin Kolonize etmek istedikleri Doğu Anadolu ile birlikte, Türklerin yaşadığı bütün vatan topraklarının birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğu bunun için Rumluk ve Ermenilik teşkiline matuf yabancı işgal ve müdahalesine karşı milletin hep birlikte savunmaya geçeceği, böylece milletin gerek içte ve gerekse dışta kaderini kendi eline alacağı belirtiliyordu."

Erzurum Kongresinin toplandığı günlerde Türkün imhasına karar verildiği gözleniyordu. Ermeniler "Sivas'a" diye bağıyordu. Kızılıрмаğı adına benzeteceklerini, kiliselerde Rumlarla el ele vererek yemin ediyorlardı. Esasen İngilizlerin oldu bittisi yüzünden Kars'ı işgal ile gereği kadar şımarmışlardı. Hudut düzeltilmesi diye yer verilirse karşılına Yunan ordusu gelinceye kadar yürüyecekler ve geçmişte örneklerini gördüğümüz gibi Anadolu'yu kan ve ateşe bırakacaklardı. Haçlı ittifığına karşı Erzurum'da Türk insanı millet olmanın hazı ile Mustafa Kemal'in etrafında yekvücüd olmuştu.

Mustafa Kemal ve Heyet-i Temsiliyenin Sivas'a gidebilmeleri için bir miktar paraya ihtiyaç vardı. Heyetin faale azasından emekli Binbaşı Süleyman Bey'in biriktirdiği tasarrufu ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin katkıları ile takviye edinen para Milli Mücadelenin ilk bütçesi olarak Erzurum insanının fedekârlığı neticesinde oluşturulmuştur.

27 Ağustos 1919 tarihinde varlığımızın Anadolu'daki en eski kalesine "Mustafa Kemal" in hemşehrisi olması bu bölge insanı için büyük bir mutluluk ve övünç kaynağı olmuştur.

Erzurum Kongresinde, Mustafa Kemal'in önderliğindeki hareket, şimdiye kadar ne Türkiye'de ne de başka bir Doğu

Ülkesinde uygulanmamış biçimde, milletin bağrından çıkmış bir çoğulculuk hareketi olmuştur.

Kongre sırasında Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın Manda ve Bolşeviklik hakkındaki düşüncelerini de ifade etmek kaçınılmazdır.

"O tarihlerde bazı aydınların İstanbul'da açtıkları Amerikan mandası fikri ümitlerimizi yok edebilirdi? Bütün endişem bu idi. Manda ve himaye altına girmek ve Bolşevik olmak. Bunların ikisi de ölümdü. Şu fark ile ki; birincisi suda boğulmak, diğeri de ateşte yanmaktı. Hem de bu ölüm bir ecel değil, bir intihar olacaktı. Yolumuz üstünde su ve ateş yok değildi. Fakat bunlara can kurtarma bedeli olarak bir kaç avuç fedakâr atmamakla milleti mesut hedefe vardirmek mümkün olacaktı. Bu namus yolunun sonu hürriyet ve istiklâl idi. 25 Temmuz 1919'da Pasinler Müdafaa-i Milliye Cemiyeti ile Vilâyet-i Şarkiye Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Erzurum şubesinin Kâzım Karabekir Paşaya çektikleri ayrı ayrı telgraflarda : Silâh ve cephanenin kesinlikle İtilaf Devletlerine teslim edilmemesini çünkü bu silahlarla Ermenilerin Kars, Ardahan ve Batum'da Türk ve İslam kanı akıtacaklarını ifade etmişlerdir.

1 Ağustos 1919'da İstanbul'a Harbord başkanlığında bir Amerikan heyeti gelmiştir. Bir tahkik heyeti olmasına rağmen amaçları Ermenistan hududunun düzeltilmesidir. Erzurum Kongresi Amerikan heyetine Wilson prensiplerini hatırlatmak için bir ihtar ve muhtıra yayınlamış ve her tarafa tamim edilmiştir. Bu tamimde:

Biz mevcudiyetimizi millet olarak yaşama hakkımızı elde etmek için harb ettik. Savaşın sonunda prensiplerinizin samimiyetine inanarak silahlarımızı bırakarak mütareke imzaladık. Mütarekenin ilk gününden beri çok mezalim gördük. Aleyhimizde hür türlü faaliyet aldı, yürüdü. Sesimiz galiplerin süngüsü altında boğuldu. Müdafaadan mahrum edildik. Artık mahvımızın gerçek olduğunu anlıyoruz. Son kararı vermek bizim hakkımızdır. Bu son karar ise şeref ve namusla ölmektir. Ecdadımızın kanı ile yoğrulmuş olan evlatlarımızın kanıyla müdafaa edilerek cihana yeni bir fedakârlık ve kahramanlık misali gösterilecektir.

A.B.D Başkanı Wilson bir taraftan 14 maddelik prensipleri ile Dünya barışını tesis etmek isterken, diğ

tarafından İda Manda ve himayeci devlet rolünü üstlenmek istemiştir. Türk Bölgelerinde kesinlikle Türk Egemenliği sağlanacaktır prensibini kabul ederken diğer taraftan İzmir'in, İstanbul'un Musul'un kısacası son vatan toprağı Anadolu'nun müttefikler tarafından işgalini onaylamıştır. Sevr Andlaşmasının Osmanlı Devleti ile Ermenistan arasındaki sınır tespiti için Amerika hakemlik görevini üstlenirken İngiltere, Fransa hatta Yunanistan o tarihlerde Anadoluyu paylaşıp son Türk Devletini de ortadan kaldırmanın hesaplarını yapıyorlardı. Sevr'de İngiltere ve Fransa'nın siyasi düzenbazlığından başka birşey değildir. Wilson müttefiklerinin oyununa gelerek seneto mandayı reddettiğı halde Kasım 1920'de Kilikya hariç "Büyük Ermenistanın sınırlarını onaylıyordu.

1919 yılında A.B.D Ermeni meselesini yerinde tetkik etmek için General Harbord başkanlığında Doğu Anadolu'ya bir heyet göndermiştir. General Harbord'un Erzurum içindeki incelemeleri sırasında bizzat kendisi Türk toplumuna şöyle bir soru sorar. Daha önceden Erzurum'da Ermeni çoğunluğu varmı idi? Bu soru üzerine Erzurum Belediye Başkanı Zakir Bey'in Amerikan Heyetini pencere önüne çağırıp Gez ve Kavak mezarlıklarını göstererek bunlar hep Türk mezarlarıdır. Şehrin öteki yerlerinde bunların on katı Türk mezarı daha vardır. Şimdi iyi bakın, çevresi duvarla çevrili küçük bir mezarlık var. O da işte Ermenilerin mezarlığıdır. Şimdi Ermeniler mi, Türkler mi, çok anladınız mı? Ermeniler, ölülerini yemediler ya? Erzurum'un ölüsü de Türk, dirisi, de Türk diyerek Erzurum insanına has vatan sevgisi ile cevap vermiştir. Bu cevap şüphesiz Amerikan tahkik heyetinin gerçeğı anlamasına yardımcı olmuştu. Yola çıkarken gerçekten bir Ermenistan ve katliamlar göreceğimizi sanmıştık diyen Harbord bölgede yapmış olduğı araştırmalar sonucunda bölgede hiçbir zaman ve hiçbir şekilde Ermeni çoğunluğu olmadığına şahit olmuştur.

1920 yılının sonlarına doğru Taşnak Ermenilerinin bölgede İslam ahaliye karşı yapmakta oldukları tecavüz ve zulümlerini artırınca Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının düzenlediğı Şark Harekatı neticesinde 3 Aralık 1920 tarihinde Ermenilerle Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti arasında Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma Mondrostan beri işlenmekte olan "Büyük Ermenistan" hayalinin sona ermesi demektir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bölgedeki siyasi hakimiyetini

sağlamak için 16 Mart 1921'de Sovyetler Birliği ile Moskova Antlaşmasını ve 13 Ekim 1921'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Cumhuriyetleri ile Kars Antlaşmasını imzalamıştır. Moskova Antlaşmasıyla Türk-Rus sınırı tespit olunuyordu. Burada çizilen hatlar Kars'ta da ilgili devletler tarafından kabulleniliyordu. Her iki antlaşma ile Türkiye Misak-ı Milli sınırlarını Bolşevik Rusya ve Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Şuralar Cumhuriyetlerine kabul ettirmiş oluyordu.